

А. В. Дубодєлова, Л. С. Лісовська, Р. Р. Бандрівський
 Національний університет "Львівська політехніка",
 кафедра менеджменту організацій

ТИПОЛОГІЯ МИСЛЕННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

© Дубодєлова А. В., Лісовська Л. С., Бандрівський Р. Р., 2015

Розглянуто природу, сутність і суспільно-історичну зумовленість людського мислення. Виявлено значення, особливості та функції мислення в управлінській діяльності. Обґрунтовано необхідність типології мислення. Узагальнено сучасні теоретичні підходи і виокремлено критерії класифікації типів мислення. Виконано класифікацію типів мислення. За кожним типом мислення розкрито сутність, сфери, переваги та недоліки практичного застосування. За результатами аналізування наукової літератури доведено ефективність і визначено сукупність чинників, які якнайбільше впливають на системне мислення. Обґрунтовано необхідність розвитку стратегічного мислення. В результаті дослідження розкрито зміст і технологію стратегічного мислення та особливості застосування в управлінській діяльності.

Ключові слова: людське мислення, управлінська діяльність, типологія мислення, стратегічне мислення, технологія мислення, функції мислення.

A. V. Dubodyelova, L. S. Lisovska, R. R. Bandrivsky
 Lviv Polytechnic National University
 Management of Organizations Department

THINKING TYPOLOGY IN MANAGEMENT

© Dubodyelova A. V., Lisovska L. S., Bandrivsky R. R., 2015

The article examines the nature, essence and socio-historical dependency of human thought. The value, features and functions of thinking in management are discovered. The necessity to create typology of thinking is justified. Modern theoretical approaches are overviewed and criteria for classification of the types of thinking are singled out. The types of thinking are classified. The essence, scope, advantages and disadvantages of practical application of each type of thinking are discovered. The results of the review of scientific literature are used to prove effectiveness and to determine a set of factors that have the greatest effect on systems thinking. The necessity of developing strategic thinking is substantiated. The study reveals the content and technology of strategic thinking and specifics of its application in management.

Key words: human thinking, management activity, types of thinking, strategic thinking, technology, thinking, thinking function.

Постановка проблеми

Багатоплановий і пришвидшений розвиток сучасного світу викликає необхідність гнучкого і творчого реагування на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищах суб'єктів господарювання. Останні зацікавлені у менеджерах, які спроможні нестандартно мислити, своєчасно знаходити нові ідеї та підходи до управління.

Мислення є предметом не лише психології, але й інших наук, таких як філософія, соціологія, фізіологія, інформатика. Останніми роками дослідження проблем розумової діяльності поширилися у теорії менеджменту, оскільки у процесі мислення працівники здобувають нові знання, будують узагальнений образ світу та окремих його складових і визначають перспективи розвитку.

Зростання ролі, яку відіграє мислення в управлінській діяльності суб'єктів господарювання, зумовлює необхідність досліджень теоретичних і практичних аспектів управління процесом мислення, зокрема типології мислення. Дослідження проблеми типології мислення набуває актуальності, оскільки ефективність роботи менеджера залежить від ступеня відповідності його типу мислення конкретним умовам і цілям управлінської діяльності. Вона дає змогу менеджерам оцінити свої можливості для якнайкращого використання власного інтелектуального потенціалу, формувати команди працівників і групи дослідників за типологічними характеристиками. Крім того, типологічні характеристики є підвалиною для вибору напрямів розвитку здібностей у галузі мислення, розроблення програм навчання і професіоналізації та їх ефективної реалізації.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Доробок науковців становить велику кількість праць, присвячених дослідженню процесу мислення. Вагомий внесок у дослідження сутності, особливостей і технології мислення зробили зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема Д. Б. Богоявленська [2], В. Н. Дружинін [7], В. О. Зайчук [11], М. С. Корольчук [13], С. Д. Максименко [14], І. І. Свидрук [18] та ін. Питання розвитку різних типів мислення висвітлюються в працях Н. П. Біляцького [1], Е. Боно [3,4], В. І. Євдокимова [8], В. О. Журальова [9], О. Зайченко [10], Р. Р. Каюмової [12], О. Пивоварової [17], Р. Флоріди [21], А. Швирьова [22]. Типологія мислення розглядається у наукових працях [1, 5, 6, 11, 18, 19] та ін.. Незважаючи на велику кількість наукової літератури за досліджуваною проблемою відсутній єдиний комплексний підхід до класифікації типів мислення з урахуванням специфіки управлінської діяльності.

Постановка цілей

Дослідження визначеної проблеми зумовлює постановку таких цілей:

- визначення сутності, ролі, особливостей і функцій мислення в управлінській діяльності;
- дослідження наявних підходів до класифікації видів мислення;
- виокремлення критеріїв і проведення типології мислення в управлінській діяльності.

Виклад основного матеріалу

З ускладненням проблем управління в сучасних умовах функціонування суб'єктів господарювання виникає необхідність постійного отримання вичерпних знань про реальні об'єкти та їхню внутрішню сутність. Пізнання об'єктивної реальності починається з відчуття і сприйняття навколишнього середовища за допомогою аналізаторів людини, які дають змогу отримувати інформацію про зовнішні властивості та ознаки процесів і явищ, що фіксується в її свідомості у формі звукових, просторових, дотикових та інших уявлень. Проте для задоволення різноманітних потреб управлінської діяльності такої інформації менеджеру недостатньо через обмеженість аналізаторів. Вичерпні знання про реальні об'єкти та їхню внутрішню сутність менеджер формує за допомогою мислення – вищої абстрактної форми пізнання об'єктивної реальності.

Уявне відображення дійсності характеризується низкою особливостей, серед яких [7, 13, 14] опосередкування; виокремлення та розкриття в об'єктах істотних ознак і властивостей, що ґрунтуються на об'єктивних відносинах і закономірних причинно-наслідкових зв'язках, репрезентованих у предметах і явищах; узагальнений характер відображення реальності через пізнання істотних ознак, що виявляються спільними для споріднених об'єктів. Перелічені ознаки мислення характеризують його як специфічну форму абстрактного пізнання реальності, складну пізнавальну діяльність.

На підставі узагальнення джерел за досліджуваною проблемою можна зробити висновок, що мислення – це активний процес опосередкованого й узагальненого відображення предметів і явищ об'єктивної реальності у свідомості людини, що ґрунтується на знаннях, інтуїції, звичках і навиках та визначає її поведінку в конкретній ситуації.

Суспільно-історична зумовленість мислення виявляється в тому, що в кожному акті пізнавального процесу людина враховує досвід, нагромаджений на попередніх генераціях, оперує створеними ними засобами пізнання, серед яких мова, наука і суспільна практика. Завдяки соціально-історичній природі мислення забезпечується наступність у передаванні від генерації до генерації інтелектуальних надбань і створення відповідних умов для соціального і наукового прогресу.

У загальному управлінському процесі мислення людини виконує такі основні функції [1, 11, 15, 18]: пізнавальну (відображення світу), проектувальну (формування планів, проектів, моделей практичної й теоретико-пізнавальної діяльності), прогностичну (прогнозування чи передбачення наслідків власних дій, прогнозування майбутнього), інформаційну (засвоєння інформації про знання та його смислове перероблення), технологічну (розроблення правил, норм, стандартів життєдіяльності людини і суспільства в різних формах і проявах), рефлексивну (самопізнання, самоаналізування), інтерпретаторську (тлумачення, осмислення продуктів людської культури), аналітичну й синтетичну.

Визначені характеристики типології мислення дають змогу систематизувати його різноманітні типи за певними ознаками, виокремити такі види мислення, які відіграють найважливішу роль, визначають успіх у діяльності менеджера. За результатами дослідження та узагальнення сучасних наукових джерел [1–22] типи мислення можна класифікувати за різними критеріями, які допомагають визначити характеристики мислення індивідуальності.

За етапами розвитку мислення розрізняють:

- наочно-дієве мислення, що здійснюється шляхом реального перетворення ситуації та виконання цілеспрямованих дій;
- наочно-образне мислення, що ґрунтується на образах, перетворенні ситуації в план образів. За допомогою такого типу мислення повніше відтворюється різноманітність характеристик об'єкта, встановлюються незвичні поєднання предметів та їхніх властивостей;
- абстрактне (словесно-логічне) мислення, яке ґрунтується на поняттях, судженнях, логіці без використання емпіричних даних.

За критерієм динаміки мислення виокремлюють:

- догматичне мислення, спрямоване на конкретну вихідну ідею без ініціювання її актуальності, перетворенні вихідної ідеї в головній системі на утворювальний фактор концепції;
- стереотипне мислення, яке характерне для людей, схильних мислити прийнятими шаблонами;
- гнучке мислення, яке здатне змінюватися відповідно до умов розвитку науки та практичних потреб ефективної діяльності.

За ступенем індивідуальності мислення може бути:

- індивідуалізоване, в якому чітко виявляються риси особистості, індивідуальність, неординарність. У діяльності менеджера такий тип мислення відіграє позитивну роль за умови його сполучення з відповідальністю і спрямуванням на творче вирішення проблеми. Проте іноді індивідуалізоване мислення працює на власне самоствердження, маніпулювання свідомістю;
- тенденційне мислення, обмежене певною тенденцією оцінок, підходів, вибору варіантів на основі досвіду, панівної ідеології, деформованої системи знань;
- колективне мислення, що реагує на колективну думку чи акумулює певним чином різні типи мислення, які панують у колективі.

За законом економії зусиль виокремлюють аспекти тип мислення, який характеризується пошуком пріоритетного аспекту проблеми, що найвагомніше впливає на всі інші. Такий тип мислення проявляється, коли проблема достатньо складна або відсутня необхідність всі її аспекти досліджувати комплексно. Основними його недоліками є одностороннє сприйняття проблеми і відсутність урахування взаємозв'язку її різних аспектів. Тому сьогодні ефективним вважають системне мислення, яке полягає у дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності

взаємозв'язків між ними. Ефективність системного мислення залежить від характеру застосовуваних загальносистемних закономірностей, що встановлюють взаємозв'язок між параметрами системи. Виникнення і поширення системного підходу до мислення зумовлено ускладненням завдань управлінської діяльності. Основними властивостями системного мислення є бачення цілісності, наповненої різними зв'язками; розуміння необхідності спотворень моделі реальності для спрощення моделі сприйняття; уміння виявляти зворотний зв'язок; готовність до постійних змін своїх переконань; самостійність у створенні власних ментальних моделей світу та ін.

Ефективність системного мислення передбачає обов'язковість вивчення та практичного використання таких його основних підходів, як системно-елементарного або системно-комплексного (виявлення складових елементів системи); системно-структурного (з'ясування внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами системи для отримання уявлення про внутрішню будову досліджуваної системи); системно-функціонального (виявлення функцій системи та окремих її елементів); системно-цільового (наукове визначення завдань системи та їхніх взаємозв'язків); системно-ресурсного (виявлення ресурсів, необхідних для функціонування системи та вирішення покладених на неї завдань); системно-інтеграційного (виявлення сукупності якісних властивостей системи, що забезпечують її цілісність і особливості); системно-комунікаційного (виявлення зовнішніх зв'язків системи з навколишнім середовищем); системно-історичного (з'ясування умов, які вплинули на виникнення системи, етапів її розвитку, сучасного стану і можливих перспектив) [1, 6, 11, 18].

Концептуальний тип мислення є модифікацією системного та ґрунтується на ключових положеннях мислення, які дають змогу зберігати напрямленість розумової діяльності. Для виконання досліджень у галузі управління такими положеннями є:

- управління – це завжди діяльність людини, в якій вирішальна роль належить цілям та інтересам;
- управління різноманітне та багатоваріантне;
- управління має взаємопов'язані соціально-економічний та організаційно-технічний аспекти існування, функціонування та розвитку;
- управління побудоване на прагненні до гармонії (гармонії рівноваги, протиріч, сполучення).

На рисунку подано класифікацію типів мислення в управлінській діяльності.

За пріоритетністю сфер знань, на яких побудовано розумову діяльність, розглядають такі типи мислення:

- гуманітарне, основним інструментом дослідження якого є словесний опис, оперування поняттями, аргументування ситуаціями. Пояснення образами, характером поведінки;
- математичне, побудоване на логіці символів, абстракції, чіткості в усвідомленні залежностей, моделюванні спільності;
- технократичне, основане на подібності всіх зв'язків у проблемі чи явищі до таких, що існують у технічних пристроях. Під час вивчення соціально-економічних проблем таке мислення може стати малоефективним, оскільки приводить до спрощення реальних процесів, виключення під час дослідження опосередкованих, непрямих, ситуаційних, вербальних та інших зв'язків.

За ступенем абстрактності та узагальненості виокремлюють такі види мислення:

- теоретичне, орієнтоване на абстрактне узагальнення, пошук закономірностей, формування теорій, визначення загальних ознак, висновків і результатів дослідження, універсальності положень і формулювань;
- емпіричне, основане на узагальненому досвіді, який використовується як вища форма аргументації;
- конструктивне, спрямоване на пошук і реалізацію нових ідей, рішень і концепцій.

За способом відтворення реальності типи мислення поділяють на:

- репродуктивне, що передбачає пряме відтворення дійсності за відомими підходами. Нове завдання співвідноситься з відомою схемою розв'язання;

– аналогове, основане на відтворенні реальності за аналогією, пошуку тотожності чи відмінності явищ і проблем з метою глибокого їх розуміння та усвідомлення;

– продуктивне, спрямоване на здобуття нових знань;

– творче, яке визначається сукупністю особливостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності людини. У творчому мисленні домінують чотири особливості, серед яких оригінальність розв'язання проблеми; семантична гнучкість, що дає змогу бачити об'єкт під новим кутом зору; образна адаптивна гнучкість, яка уможлиблює зміни об'єкта з розвитком потреби у його пізнанні; семантична спонтанна гнучкість як продукування різних ідей щодо невизначених ситуацій;

– креативне, яке характеризується здатністю людини створювати нові значущі знання і форми, що мають великий соціально-економічний успіх. Таке мислення відрізняє гармонійне використання функцій двох півкуль головного мозку.

За цільовими установками виокремлюють такі типи мислення:

- наукове, орієнтоване на застосування методології аналізування й оцінювання явищ;
- практичне, основане на виборі та розв'язанні проблем за критерієм можливості їхнього практичного розв'язання. Воно складніше за теоретичне, оскільки часто розгортається за екстремальними обставинами та умовами для перевірки гіпотези;

- прагматичне як модифікація практичного мислення, орієнтоване на безпосередню корисність і швидке отримання ефекту.

За роллю досвіду в процесі мислення розглядають:

- емпіричне, тобто мислення за готовими зразками, ототожненнями за пам'яттю, накопиченим і систематизованим досвідом;

- аксіоматичне, тобто мислення за встановленими правилами у вигляді аксіом, які розглядаються як певні істини, що не вимагають доказів;

- діалектичне, тобто мислення, основане на критерії суперечності, розрізнення якості та кількості, загального і часткового тощо.

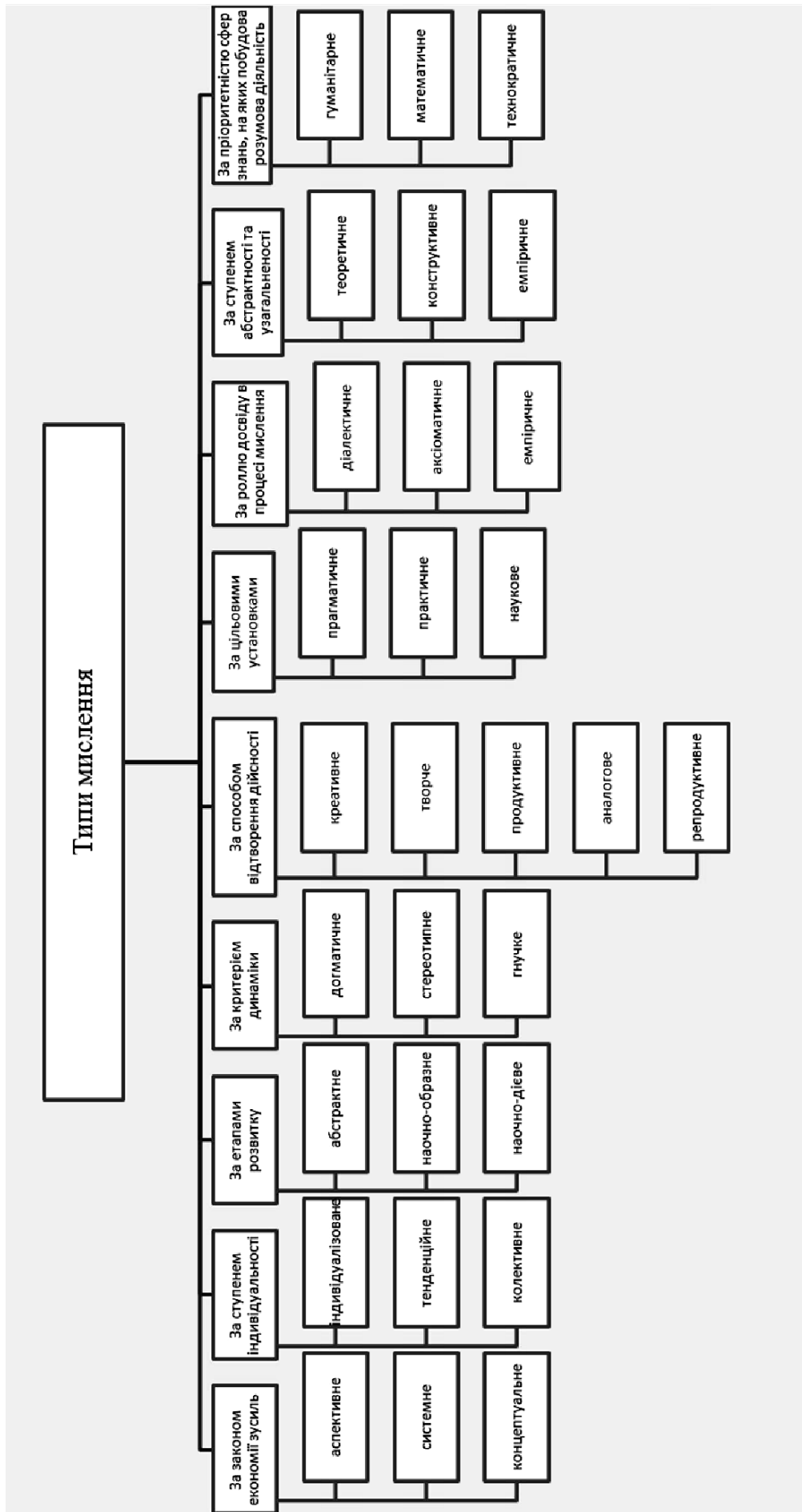
Різновидом такої типологічної групи є поділ типів мислення за критерієм проблемності на стандартне, проблемне і змішане. Стандартне мислення оперує загальноприйнятими положеннями і поняттями. Проблемне мислення ґрунтується на визначенні проблеми як головної одиниці мислення, його основи. Змішане мислення передбачає сполучення в розумовій діяльності попередніх типів.

У психології розрізняють реалістичне мислення, спрямоване на зовнішній світ і регульоване логічними законами, а також аутистичне мислення, пов'язане з реалізацією бажань і намірів дослідника.

Американський вчений Дж. Гілфорд висловив ідею про існування трьох типів мислення залежно від способу розв'язання проблеми, а саме дивергентного, трансформаційного та конвергентного. Дивергентне мислення відбувається в різних напрямках, що виходять за межі предмета дослідження, та передбачає вироблення множини варіантів розв'язання проблеми чи завдання. Такий тип мислення доцільний за умови нестабільності, невизначеності мети дослідження або для перевірки на стійкість ідей, підходів, напрямів досліджень, пошуку парадигм тощо. Результатом дивергентного мислення є коректна постановка проблеми, визначення підходів до її розв'язання, а також шкали оцінювання варіантів рішення.

Трансформаційне мислення полягає в структуруванні, перетворенні проблеми та поданні її у вигляді зрозумілої схеми, яка відображає зміст і особливості дослідницьких завдань. Таке мислення завершується побудовою моделі розв'язання проблеми відповідно до обраних підходів і оцінок, встановленням меж дослідження, виокремлення головного від другорядного.

Конвергентне мислення передбачає послідовне вирішення альтернативних і другорядних проблем і визначення кінцевого рішення, яке характеризує досягнення мети дослідження.

Класифікація типів мислення в управлінській діяльності
Джерело: Власна розробка авторів

Отже, в процесі дивергентного мислення розширюється сфера пошуку як проблеми, так і її властивостей і характеристик; трансформаційного – пошуку точного формулювання проблеми, встановлення її змісту і підходів до вирішення; конвергентного – створюється концепція нового управління на основі виокремлення головного, визначення необхідного сполучення властивостей і характеристик.

Надзвичайна мінливість зовнішнього та внутрішнього середовищ ринкових суб'єктів вимагає застосування системного творчого підходу до процесу прийняття і реалізації управлінських рішень, в основу якого покладено стратегічне мислення. Стратегічне мислення є типом системного і об'єднує раціональний і творчий компоненти, об'єктивні та суб'єктивні аспекти й ґрунтується на певних принципах, інтегрує різноманітні концепції та методи у складному процесі стратегічної діяльності.

Зміст стратегічного мислення полягає в усвідомленні мети розвитку ринкового суб'єкта та способів її досягнення, у ствердженні необхідності моніторингу зовнішнього та внутрішнього середовищ, формуванні стратегій і рішень, що з них випливають, а також налагодженні діяльності з метою їхньої реалізації. Стратегічне мислення передбачає [10, 15, 16, 20]: усвідомлення управлінської ієрархії та послідовності встановлення пріоритетів; орієнтацію на розпізнавання та адекватне реагування на зміни в середовищі функціонування, ідентифікацію нових можливостей і потенційних загроз; логічне обґрунтування форм і методів залучення та використання ресурсів для довгострокового розвитку; координування усіх напрямів діяльності; усвідомлення можливостей і масштабів впливу суб'єкта на формування середовища, а не лише реагування на зміни; орієнтацію на керівництво процесами розвитку в довгостроковому періоді через формування системи стратегічного управління, що виявляється в налаштуванні та ініціюванні процесу змін, а не захист і наслідування.

На межі XX та XXI століття в управлінській думці відбувся черговий перехід від акцентування на контрольній функції до необхідності спонукання кожного працівника творчо мислити та залучатися до процесу реалізації стратегічних задумів роботодавця. За таких змін стратегічне мислення вноситься в перелік компетенцій, оцінюються його прояви та забезпечується розвиток.

Викладені результати теоретичного дослідження можуть слугувати підставою для осмислення природи, сутності, особливостей, функцій мислення в управлінській діяльності, а також виокремлення таких його типів, які відіграють найважливішу роль і визначають успіх у різних сферах діяльності менеджера.

Висновки

1. Мислення як вища абстрактна форма пізнання – це процес опосередкованого і узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної реальності в їх істотних зв'язках і відносинах.

2. Мислення як процес розумової діяльності характеризується низкою особливостей і певною сукупністю виконуваних функцій.

3. Значення мислення в управлінській діяльності полягає в можливості пізнання, передбачення, прогнозування розвитку подій, оволодіння законами об'єктивної реальності та використання результатів для задоволення потреб та інтересів суб'єкта господарювання.

4. Існування різних типів мислення зумовлено своєрідністю конкретних видів управлінської діяльності на різних етапах розвитку.

5. Класифікація типів мислення дає змогу менеджерам у практичній управлінській діяльності формувати команди працівників і групи дослідників за критерієм різноманітності типологічних характеристик та їхньої гармонійної взаємодії.

Перспективи подальших досліджень

Зважаючи на важливу роль мислення в управлінській діяльності та формуванні творчого потенціалу господарюючого суб'єкта, перспективним є виконання відповідних досліджень і розроблення рекомендацій із практичного застосування методів активізації та розвитку різних типів мислення працівників.

1. Беляцкий Н. П. Интеллектуальная техника менеджмента: учебное пособие для студентов экономических специальностей вузов / Н. П. Беляцкий. – Минск : Новое знание, 2001. – 320 с.

2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М.: Издательский центр Академия, 2002. – 320 с. 3. Боно Э. Латеральное мышление / Э. Боно. – Минск: ООО “Понурри”, 2012. – 384 с. 4. Боно Э. Нестандартное мышление / Э. Боно. – Минск: ООО “Понурри”, 2000. – 224 с. 5. Види и типи мислення [Електронний ресурс] – Режим доступу: ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/83/12/. 6. Види мислення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/10290303/psihologiya/vidi-mislennya/>. 7. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2002. – 356 с. 8. Евдокимов В. И. Практикум по развитию критического мышления / В. И. Евдокимов, Т. А. Олийнык, М. В. Микитюк. – Харьков: Торнадо, 2002. – 144 с. 9. Журавлев В. А. Креативное мышление, креативный менеджмент и инновационное развитие общества / В. А. Журавлев // Креативная Экономика. – 2008. – №4. – С.3–8. 10. Зайченко О. Стратегическое мышление как корпоративная компетенция / О. Зайченко // Консалтинг в Україні. – 2011. – №56. – С.11–17. 11. Зайчук В. О. Розвиток мислення у процесі засвоєння економічних знань / В. О. Зайчук. – К.: Навчальна книга, 2003. – 87 с. 12. Каюмова Р. Р. Развитие и способы активации креативного мышления у менеджеров высшего и среднего звена / Р. Р. Каюмова // Теоретичні і прикладні проблеми психології. – 2013. – №3(22). – С.124–129. 13. Корольчук М. С. Психологія діяльності: [підручник] / Микола Степанович Корольчук. – К.: Ельга, Ніка - Центр, 2004. – 400 с. 14. Масименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: studentbooks.com.ua/content/view/1264/1/6. 15. Мышление стратега: Искусство бизнеса по-японски: пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 215 с. 16. Необхідність формування стратегічного мислення менеджерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: library.if.ua/book/101/6897.html. 17. Пивоварова О. Латеральне мислення і методи його розвитку / О. Пивоварова // Філософія освіти. – 2006. – №1 (3). – С.24–34. 18. Свидрук І. І. Креативний менеджмент: навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 224 с. 19. Соціальна природа мислення [Електронний ресурс] – Режим доступу: studentbooks.com.ua/content/view/10290303/. 20. Стратегічне мислення і бачення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pidruchniki.com/18421120/>. 21. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее = *The Rise of The Creative Class and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. – Классика-XXI, 2005. – 430 с. 22. Шевырев А. Креативный менеджмент. Синергетический поход / А. Шевырев. – Белгород : Издательство : ЛитКараВан, 2007. – 272 с.